

برای پیشرفت پایگاه اجتماعی زنان هستند با وجود این، به دلیل آموزش کم، عدم اعتماد به نفس و کار و مسئولیت سنگین تر خویش، حضور بسیار اندکی در سطوح مختلف تصمیم‌گیری دارند.

برای مقایسه وضعیت توسعه کشورهای، برنامه توسعه ملل متحد (UNDP) (۳) در سال ۱۹۹۰ شاخصهای متفاوتی ابداع کرده که یکی از آنها «شاخص توسعه انسانی» (HDI) (۴) است که شامل مولفه‌های - میانگین سواد - طول عمر افراد و - درآمد است. ولی با توجه به اینکه این شاخص، نابرابری و اختلاف در جنسیت را نشان نمی‌دهد، شاخص توسعه مربوط به جنسیت (GDI) (۵) را پیشنهاد کرد که در آن، همان متغیرهای HDI برای هر دو جنس و به منظور نشان دادن نابرابری بین آنها مورد استفاده قرار می‌گیرد.

در گزارش توسعه انسانی (۱۹۹۸) این شاخص برای ۱۶۳ کشور محاسبه و آنها از این نظر طبقه‌بندی شده‌اند. رتبه اول کشور کانادا با مقدار $GDI = 0.940$ و کشور ردیف آخر (۱۶۳) نیجیر با مقدار $GDI = 0.196$ است.

مقدار این شاخص برای ایران در سال مورد نظر ۰۷۰۷٪ و در مرتبه ۹۲ قرار دارد. آمارهای ارائه شده نشان می‌دهد که وضعیت زنان در فرآیند توسعه ناساعد بوده و به آنان به عنوان یک عامل بنیادی توجه کافی نشده است.

دیدگاه زنان در توسعه (WID) (۷)

برای شناسایی دستاوردهای گذشته و امروزین زنان در جوامع جهانی، تشویق به رشد و توسعه بیشتر و توانمندی زنان در زمینه‌های فردی و اجتماعی، سازمان ملل سالهای ۱۹۷۶ تا ۱۹۸۵ را دهه زنان نامید که این دهه شاهد ارائه مقالات و کتابهای بسیاری درباره ارتباط و نقش زنان با اشکال مختلف توسعه هستیم. در ابتدا دیدگاه زنان در توسعه مطرح شده و این دیدگاه ارتباط نزدیکی با رویکرد فمینیستی لیبرال آمریکایی و نظریه نوسازی دارد که به شناسایی نقش و مقام زنان در فرآیند توسعه می‌پردازد. (۸)

این دیدگاه در اوایل دهه ۱۹۷۰ برای بهبود وضع تحصیلات، فرصتهای اشتغال، مشارکت سیاسی و رفاه اجتماعی و فردی و با ملاحظه این مسئله به وجود آمد که زنان از فرصتهای اقتصادی و اجتماعی محروم بوده و یا اینکه در فرآیند

نقش زنان در توسعه

دکتر سید مهدی الوانی
مؤلف ضریحی فرد

چکیده

نقش زنان به عنوان نیمی از جمعیت فعال جهان در فرآیند توسعه آن گونه که باید و شاید مورد توجه قرار نگرفته است و از این رو تلاشهایی در سراسر دنیا آغاز شده است تا این غفلت را جبران کند.

وارد کردن مسئله جنسیت در فرآیند توسعه، اصول مختلفی چون رفاه، برابری، فقرزدایی، کارایی و توانمندسازی زنان را مطرح کرده و همین طور تقسیم نقشها، انتظارات جامعه از زنان و مردان و ساختارهای جنسیتی مورد توجه قرار گرفته است. برای سازماندهی مناسب زنان و توانمندسازی آنان در فرآیند توسعه، برنامه‌ریزی و اقدامات اصولی مورد نیاز است که طلایه آن در دنیا قابل مشاهده است.

در مقاله حاضر، ضمن بررسی وضعیت زنان در فرآیند توسعه دیدگاههای «زنان در توسعه» (WID) و «جنسیت و توسعه» (GAD) مورد بحث قرار گرفته و همین طور به برنامه‌ریزی پروژه‌های توسعه با در نظر گرفتن مساله جنسیت در آنها و استراتژی‌های توجه به زنان و جنسیت در توسعه پرداخته شده است.

مقدمه

با توجه به اینکه نیمی از جمعیت جهان، زنان هستند برای دستیابی به توسعه ضروری است

زنان مانند مردان در فرآیند توسعه مشارکت کرده و به طور کامل از نتایج آن بهره‌جویند. ولی متأسفانه از بسیاری جهات در فرآیند توسعه، زنان مورد غفلت قرار گرفته‌اند و به آنان توجهی درخور نشده است.

به طور نمونه شورای همکاری کانادا (۱) (۱۹۹۱)، آمار زیر را ارائه کرده است (۲):

● ۶۷٪ ساعات کار جهان به زنان تعلق دارد. (تقریباً همه کارهایی که در محیط خانه صورت می‌گیرد به وسیله زنان انجام می‌پذیرد. آنها حدود ۱۸ ساعت در روز کار می‌کنند)؛

● ۱۰٪ درآمد جهان را زنان به دست می‌آورند. (زنان یک سوم نیروی کار رسمی را در جهان تشکیل می‌دهند اما در کارهایی که اشتغال دارند پایین‌ترین مزد به آنان پرداخت می‌شود و بیش از مردان نسبت به بیکاری آسیب‌پذیرند).

● ۱٪ از دارایی جهان در اختیار زنان است. (زنان نیمی از مواد غذایی جهان را تولید می‌کنند اما به ندرت مالک زمین بوده و به سختی می‌توانند وامی دریافت کنند).

● دو سوم بی‌سوادان جهان را زنان تشکیل می‌دهند.

- زنان بیش از همه، در زمینه اولویت‌پذیری از بیماری بر مداوا و نیز بهبود وضعیت بهداشتی خانواده خود پیشگام بوده‌اند.

● اگرچه ۹۰٪ کشورهای جهان دارای تشکیلاتی

کشورها (۱۹۹۸)

(جدول شماره ۱): شاخص GDI برای تعدادی از

رتبه GDI	ارزش GDI	نام کشور
		<u>باتوسعه انسانی بالا</u>
۱	%۹۲۰	کانادا
۷	%۹۲۵	فرانسه
۵۶	%۷۵۱	برزیل
۷۹	%۶۶۲	لیبی
		<u>باتوسعه انسانی متوسط</u>
۶۳	%۷۳۵	سورینام
۶۸	%۷۰۷	لبنان
۹۲	%۶۴۳	ایران
۱۱۷	%۵۰۳	کنگو
۱۱۸	%۴۹۷	زیمبابوه
		<u>باتوسعه انسانی پایین</u>
۱۲۰	%۲۷۸	میانمار
۱۲۲	%۲۵۵	کامرون
۱۶۲	%۱۹۶	نیجر
۱۶۳	%۱۶۵	سیرالئون
		<u>متوسط کل</u>
	%۷۳۶	جهان
	%۵۶۲	کشورهای در حال توسعه
	%۸۸۸	کشورهای صنعتی

SOURCE: HUMAN DEVELOPMENT REPORT (۶)

۱ - پیشرفت کند در تساری بین زنان و مردان از جهت قدرت و امکان دستیابی به منابع.
 ۲ - در حاشیه نسراردادن زنان در مورد هدفگذارهای توسعه و دستیابی به آنها (۹).
 باتوجه به اینکه دیدگاه زنان در توسعه فقط در دو زمینه فقرزدایی و کارآیی موفق بوده و زنان را به عنوان نیمی از جمعیت جهان در نظر گرفته است که باید نیازهای آنان تامین شود، مسئله برابری حقوق مردان و زنان که منشا تقسیم نقشها، کار و سود حاصل از آن و شکل گیری سنتها، آداب و فرهنگ در مورد زنان است، نادیده گرفته شده است.

دیدگاه جنسیت و توسعه (GAD) (۱۰)
 دیدگاه زنان در توسعه به ساختارهای جنسیتی موجود توجه چندانی نداشت بلکه بر

توسعه به نحوی درگیر می شوند که از حقوق، آزادی و امکان دستیابی به منابع مورد نیاز خود محروم می شوند (ROGERS, 1980).
 خط مشی های عمومی در این زمینه شامل رفاه، برابری، فقرزدایی، کارآیی و توانمندسازی (EMPOWERMENT) بوده است.
 (MOSER, 1989)

در دهه زنان، تلاشهای گسترده ای از سوی ملل مختلف برای شناسایی نقش زنان در توسعه و مشارکت آنان در فرآیند توسعه انجام گرفت و شرایط مادی زنان تا حد زیادی بهبود یافت.
 ولی این دیدگاه اثربخشی کمتری در بهبود قدرت اقتصادی و اجتماعی و مشارکت سیاسی زنان در مقایسه با مردان داشته است. فمینیست ها در انتقاد به دیدگاه زنان در توسعه به دو مشکل اشاره کرده اند:

فشاروری تاکید کرده و به همکاری زنان در طرحهای معمول و در دست اجرا توجه داشت. این مسئله موجب پدیدآمدن دیدگاه جنسیت و توسعه (GAD) در سال ۱۹۸۰ شد که بیانگر رویکرد فمینیستی - سوسیالیستی است که ارتباط میان ساختارهای خانواده و ساختارهای عمومی را بررسی می کند تا علت تمایزها و تفاوت های میان این دو ساختار را در مورد زنان کشف کند. (۱۱)

این دیدگاه تنها به مسائل مربوط به زنان بر نمی گردد بلکه به ساخت اجتماعی و سپردن نقشهای اجتماعی به زنان و مردان و انتظارات مشخصی که بجامه از ایشان دارد نیز ارتباط می یابد. این مفهوم همچنین ماهیت مشارکت زنان را در محیط فعالیت، اعم از درون و بیرون خانه تحلیل می کند و به طبقه بندی کار زنان که در آن کار (خانه) نادیده گرفته شده است، دست می یازد.

در چهارچوب تحلیل جنسیت در کشورهای مختلف، پنج نوع سیاستگذاری برای تغییر موقعیت زنان اجرا شده یا در حال اجراست که عبارتند از: (۱۲)

الف) دیدگاه رفاه و خسیره که بر نقشهای خانه داری و مادری زنان تاکید کرده در صدد تسوخی بسیاری رساندن به زنان در زمینه های بهداشتی، تغذیه، تنظیم خانواده و از این نوع موارد است؛

ب) دیدگاه حقوقی که در پی ایجاد حقوق برابر میان زنان و مردان است. در این دیدگاه بر نقش فعال زنان در روند توسعه اقتصادی از راه مشارکت در بازار کار تاکید می شود؛

ج) دیدگاه ضد فقر، که بر کسب درآمد از طریق وارد کردن زنان در طرحهای کوچک درآمدزا تاکید می شود. در کشورهای در حال توسعه اولین گام برای پیشرفت زنان، نیازمند خط مشی ملی است که نیازهای ناشی از فقر را برآورده سازد و زیرساختهای اجتماعی مناسبی را ایجاد کند. علاوه بر این باید بر سیاستهای کاهش نابرابریها علیه زنان به طور صریح تمرکز شود؛

د) دیدگاه کارآیی، در این دیدگاه این نظریه دنبال می شود که با کارکردن زنان از راه مشارکت دادن آنها در توسعه اقتصادی و اجتماعی و کسب منزلت اجتماعی لازم، زنان می توانند به برابری و موقعیت مناسب دست پیدا کنند؛

ح) دیدگاه تواناسازی، که بر فعالیت سازمانی و همکاری و همکاری در بین زنان برای کسب قدرت تاکید می شود.

در مجموع تا قبل از سال ۱۹۸۰ در سطح بین‌المللی سیاستهای توسعه‌ای درباره زنان برای حل مسائل رفاهی آنان وجود داشت ولی در نگرش جدید آنها نه تنها دریافت‌کننده کمکها هستند بلکه تولیدکننده، مشارکت‌کننده و در عین حال برخوردار از امکانات به دست آمده از فرایند توسعه نیز هستند.

برنامه‌ریزی پروژه‌های توسعه و زنان
اولین و مهمترین راهکار برای تحقق توسعه،

برنامه‌ریزی درست و اصولی آن است. متأسفانه تاکنون نقش زنان در مراحل مختلف توسعه به‌طور کامل مورد توجه نبوده و یا اثر فرایند توسعه بر وضعیت زنان مشخص نشده است، ناتوانی برنامه‌های توسعه در این رابطه تاثیر و نتیجه این برنامه‌ها را محدود کرده است.

رشد اقتصادی، کارآیی پروژه‌ها و عدالت اجتماعی احتیاج به نظریه‌های جدید در توسعه دارد که باید در برگزیده نقش زنان نیز باشد.

پروژه‌ها از جمله وسایل اولیه هستند که دولتها و سازمانهای بین‌المللی برای سوق دادن منابع در جهت فرایند توسعه از آنها استفاده می‌کنند. به دلیل عدم وجود یک چهارچوب تحلیلی مناسب برای دوزنظر گرفتن زنان، آنها در تحلیل این پروژه‌ها نادیده گرفته می‌شوند. لازم است در هر مرحله از سیکل پروژه زنان و سطوح مشارکت آنان در پروژه به‌صورت زیر مشخص گردد: (۱۳)
همان‌طور که ملاحظه می‌گردد زنان را باید

در تمام مراحل سبک پروژه با مطرح کردن سواستی در نظر گرفت و نیازهای آنان را برطرف ساخت.

استراتژی‌های اصلی جنسیت در توسعه
دخالت مسئله جنسیت در برنامه‌های توسعه به استراتژی‌ها و پویاهایی باز می‌گردد که هدفهای پاسخ به جنسیت را در دستورات، سیاستها، طرحها و خدمات بخشهای متنوع سازمان وارد کرده و موجب بهبود آموزش اعضای سازمانها برای تفکر در مورد موضوع جنسیت و اختصاص امکانات کافی برای انجام فعالیت‌های پاسخ به جنسیت در برنامه‌های دولت خواهد شد. برخی از استراتژی‌های پیشنهادی بدین شرح‌اند: (۱۴)

استراتژی اول: وارد کردن آگاهی و حساسیت جنسیتی در تحصیلات، آموزش منظم و برنامه‌های دولت.

برنامه‌های دولت باید حساسیت جنسیتی را در میان دست‌اندرکاران سیاست و مجریان توسعه و گروه‌های ذیربط بگسترانند. به طوری که متضمن نکات زیر باشند:

● بی‌پردن به این واقعیت که تفاوت نقش‌های زن و مرد و انتظارات جامعه از این دو، از هنجارهای اجتماعی نشأت گرفته و همین امر به اقدامات تبعیض‌آمیزی علیه زنان منجر گردیده است؛

● اعتقاد به اینکه روابط انسانی باید بر اصول برابری، عدالت و کنش‌های متقابل و برکنار از تبعیض استوار باشد؛

● دست‌زدن به تلاش بی‌وقفه به منظور ریشه کن کردن هر نوع تبعیض در محیط خانه و محل کار. استراتژی دوم: بهبود دستیابی برابر به منابع، فرصتها و منافع.

که این برابری شامل برابری مشارکت (مشارکت زنان در کلیه امور و برنامه‌های دولت)، برابری دسترسی به فرصتها (رفع موانع قانونی و رویه‌ای)، برطرف کردن موانع اجتماعی و فرهنگی (الگوها و کلیشه‌های سنتی) در برابر مشارکت کامل زنان، تقویت برنامه‌های آموزشی برای کارفرمایان، کارگران و مخصوصاً زنان و....

استراتژی سوم: تولید مواد آموزشی مناسب برای مسئله جنسیت و ریشه کن کردن تعصبات منفی نسبت به ترقی زنان و اعتقاد به برابری اجتماعی، اقتصادی و سیاسی.

استراتژی چهارم: به رسمیت شناختن نقش‌های چندگانه زنان در تدوین قانون، سیاستها و برنامه‌های دولت.

به منظور پیشبرد برنامه‌های پاسخ به جنسیت، هر سازمانی باید با آگاهی کافی مقدمات اجرایی که منجر به پیگیری منافع زنان می‌گردد را تنظیم کند.

استراتژی پنجم: طرح، تطبیق و آزمون و فنون و ابزارهایی که تولید و درآمد زنان را افزایش داده و از سختی کار آنها می‌کاهد.

تکنولوژی‌هایی که زنان را در تلاش‌های تولیدی یاری می‌کند و از سختی کار آنها می‌کاهد. باید توسط دولت تعبیه گردد.

استراتژی ششم: نوآوری و نقش‌های غیر سنتی برای زنان و مردان.

نتیجه‌گیری

در عصر ما توسعه هدفی والا است که در ایران و دیگر کشورها مورد توجه سیاستمداران مجریان امور بوده و کوشش‌های بسیاری در زمینه تحقق آن صورت پذیرفته است اما در این میان توجه چندانی به بحث جدی زنان، به عنوان یکی از ارکان مهم توسعه نشده است. برای رفع این خلا باید تلاش‌های گسترده‌ای برای مشارکت زنان در توسعه صورت پذیرد و استراتژی‌های جهانی به بوته آزمون نهاده شده و مناسب‌ترین آنان به کار گرفته شوند.

دستیابی به هدفهای جنسیت و توسعه به هیچ روی کار آسانی نیست و حمایت همه افراد در سطوح مختلف دستگاه‌های دولتی و مجریان را می‌طلبد. این امر مستلزم کوششی است آگاهانه تا به مدد آن بتوان علاقت و شور زنان و مردان را در جهت ترقی اجتماعی و اقتصادی به حرکت درآورد و از آن بهره جست. تحقق این مهم همچنین نیازمند وقوف کامل نسبت به نقشها، روابط و تلاش‌های زنان و مردان در عرصه حیات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است. علاوه بر این لازم است برای ارزشگذاری فعالیت‌های گوناگون اقتصادی و غیراقتصادی، چارچوبی تدارک شود. از این گذشته رسیدن به هدفهای توسعه، به اندیشه و اقدامی جدی نیاز دارد که جهتی انسانی داشته و برای حل مسائل جنسیت الهام‌بخش باشد و آینده جامعه و نیازهای مردان و زنان را در هر سنی درک کند و برای تحقق این نیازها، همه مساعی خود را به کار گیرد.

افزون براین، اقدامات دیگری باید صورت پذیرد، اولاً قبل از هر چیزی لازم است هدفهای جنسیت و توسعه به خوبی روشن شود و در متن

برنامه‌ها و دستاوردهایی که در کشور دنبال می‌شود قرار گیرد. ثانیاً چون این مفاهیم تازه‌گی داشته و با راه و رسم متعارف اندیشه توسعه سنتی سازگار نیست از این رو باید یک گروه طرفدار جنسیت در سازمانها به وجود آید و برای تحقق این اهداف مجدانه تلاش کند.

بدین ترتیب باید در جهت سازماندهی مناسب زنان، توانمندساختن آنها، توجه به منافع و سهم آنها در جریان توسعه و برخورداری از مواهب توسعه، برنامه‌ریزی لازم صورت پذیرد تا توسعه‌ای مناسب، متوازن و پایدار تحقق یابد که مدف آن تعالی و کرامت انسان اعم از زن و مرد است. □

پانویس‌ها:

- 1 - CANADIAN COUNCIL FOR INTERNATIONAL COOPERATION.
- 2 - MARMEL. ANITA & SIMON JUDI "WOMEN AND WORLD DEVELOPMENT" OEF INTERNATIONAL, WASHINGTON. 1991, P.8.
- 3 - UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAM.
- 4 - HUMAN DEVELOPMENT INDEX.
- 5 - GENDER DEVELOPMENT INDEX.
- 6 - UNDP "HUMAN DEVELOPMENT REPORT" 1998.
- 7 - HUMAN IN DEVELOPMENT (WID).
- 8 - HTTP://WWW. GOOGLEL.COM/ZDNET.COM."WHAT IS WID".
- 9 - ANNE MARTIN'S PRESS "GETTING INTITUTIONS RIGHT FOR WOMEN IN DEVELOPMENT" NEWYORK, 1997, P.2
- 10 - GENDER AND DEVELOPMENT (GAD).
- 11 - غفاری، غلامرضا «زنان و توسعه اجتماعی» مجله حقوق زنان، شماره ۱۰.
- 12 - همان منبع.
- 13 - SADIK, NAFIS "INCORPORATING WOMEN INTO POPULATION AND DEVELOPMENT" UNFPA, NEWYORK, 1990, P.7.
- 14 - MARMEL & SIMON, P:79 - 96.

- دکتر سید مهدی الوانی: استاد دانشگاه علامه طباطبائی
- مؤلفان ضرفامی فرد: عضو هیئت علمی دانشگاه اسلامی کار